

ТЕРНОПІЛЬСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ВОЛОДИМИРА ГНАТЮКА

Луцишин Іванна Дмитрівна

УДК 82.02+141.32(477)Винниченко

**ЕКЗИСТЕНЦІАЛ ТРИВОГИ ЯК ЛІТЕРАТУРНИЙ
ФЕНОМЕН У НАРАТИВІ МОДЕРНІЗМУ
(НА МАТЕРІАЛІ ТВОРЧОСТІ ВОЛОДИМИРА ВИННИЧЕНКА)**

10.01.01 – українська література

Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата філологічних наук

Тернопіль – 2013

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана на кафедрі історії української літератури Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка Міністерства освіти і науки України.

Науковий керівник: доктор філологічних наук, професор
Ткачук Микола Платонович,
Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка,
завідувач кафедри історії української літератури.

Офіційні опоненти: доктор філологічних наук, професор
Гуляк Анатолій Борисович,
Київський національний університет імені Тараса Шевченка,
професор кафедри новітньої української літератури;

кандидат філологічних наук, доцент
Поляруш Ніна Степанівна,
Вінницький державний педагогічний університет
імені Михайла Коцюбинського,
доцент кафедри української літератури.

Захист відбудеться «29» серпня 2013 р. о 15-00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради К 58.053.02 із захисту дисертацій на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук у Тернопільському національному педагогічному університеті імені Володимира Гнатюка за адресою: 46027, м. Тернопіль, вул. М. Кривоноса, 2.

З дисертацією можна ознайомитися у бібліотеці Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка за адресою: 46027, м. Тернопіль, вул. М. Кривоноса, 2.

Автореферат розісланий «29» липня 2013 р.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

С. В. Бородіца

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження. Непередбачуваність суспільних подій і тотальна нестабільність накладають свій відбиток на світовий літературний процес, який відображає спосіб суспільного життя людства загалом. Все частіше наукова спільнота звертається до проблем людського буття і відводить їм значне місце у своїх дослідженнях. Експлікація літературно-мистецьких явищ, пов'язаних з онтологічною проблематикою, в українській науці перебуває зараз на вершині популярності. Це пояснюється тим, що донедавна людина та її внутрішній світ із своїми багатогранними процесами трактувалися згідно з чітко окресленими ідеологічними програмами, які не допускали можливості існування інших поглядів. Такі обмеження не дозволяли розвиватися науковим концепціям, які б допомагали глибше усвідомити та вивчити суть буття людини. В цьому контексті залишається актуальною проблема людської тривоги та суміжні з нею екзистенційні стани.

Літературознавці XXI століття по-новому переосмислюють уже репрезентовані концепції та вказують на ще не відкриті. У складних умовах формування світогляду сучасної людини аналіз явищ на перетині літературної і філософської площин дозволяє осмислити питання самоцінності людського життя і спонукає переглянути проблему його сенсу. Йдеться про філософсько-етичні постулати і принципи у форматі дослідження літературного твору. Для українського культурного простору це особливо актуально, оскільки українці багато років були позбавлені можливості власного вибору, що позначилося на нашій національній ментальності. Світовідчуття українця було і залишається переповненим тривогою, яка, у свою чергу, позбавляє його можливості свободи. Тому у XXI столітті йому важко визначити власну самодостатність.

Постмодерністський дискурс дозволяє проаналізувати специфіку українського модернізму, використовуючи модули сучасного мислення. Одним із таких є потрактування художньої дійсності періоду зламу XIX – XX століть згідно з принципами екзистенціалізму. Усвідомлення межової ситуації, якою є перехід від так званого народництва до модернізму, спонукає досліджувати екзистенціаль тривоги та способи його відображення у художній дійсності *fin de siècle*.

У контексті українського літературознавства важливим є той факт, що в умовах бездержавності та ідеологічної диктатури творилася література, яку не потрібно відривати від європейського літературного процесу, а осмислювати як єдине з ним ціле. Відтак виникає потреба цілісного пізнання української літератури через призму новітньої філософії, творення якої, власне, і збіглося в часі із написанням літературних творів.

Зрозумілими є пошуки сучасних науковців нових кодів для дешифрування онтологічної проблематики. З цього приводу цікавими можуть бути спостереження над особливостями художньої реалізації екзистенціалу тривоги на різних структурних рівнях літературного твору.

Однак дослідження феномена тривоги передбачає ще й пошук особливого методу аналізу, який би дозволив з'ясувати, яке місце займає тривога серед інших екзистенціалів і чому їй відводиться саме така функція. Це відкриває можливість для тлумачення тих соціально-психологічних процесів, які мали місце в суспільному філогенезі та залишили свій відбиток у літературі. Такий системний підхід дозволяє розгорнути широкомасштабне і багатовекторне дослідження літератури модернізму на прикладі творчості його класика – В. Винниченка.

Незважаючи на низку досліджень з українського модернізму та у винниченкознавстві, окреслена проблема функціонування екзистенціалу тривоги ще не достатньо з'ясована; наявні наукові розвідки лише епізодично у межах інших контекстів торкаються цього феномена. Тому висвітлення потреби функціонування чіткої аналітичної конструкції для цілісного осмислення проблеми не викликає жодного сумніву, як і щодо актуальності та важливості її існування. У наукових працях О. Брайка, Олени Васильків, Тамари Гундорової, Інни Кошової, Соломії Павличко, В. Панченка, Б. Пастуха, А. Печарського, Я. Поліщука, Валентини Хархун та ін. про творчість В. Винниченка відсутній цілісний аналіз екзистенціалу тривоги, передумов його виникнення, особливостей функціонування у буттєвій парадигмі персонажів та наслідків цього явища.

Зазначимо, що цей феномен людського буття, ставши мистецьким явищем, визначив світоглядні позиції модернізму, адже саме у такий важливий для європейського літературного процесу час відбувалося усвідомлення того, що людське буття охоплене тривогою, яка позбавляє героя опори і чіткої орієнтації в екзистенційному просторі. Тому аналіз тривоги в модерністському художньому творі з позицій сучасних літературознавчих теорій є необхідним. Сьогочасність дослідження зумовлена й чинниками продуктивності жанру роману, увагою митців ХХ століття (В. Підмогильного, В. Петрова-Домонтовича) до висунутих В. Винниченком концепцій – проблеми «статі» та світовідчуття інтелігента зокрема.

Відтак актуальним є дослідження творчості В. Винниченка як репрезентанта українського модернізму в екзистенц-ключі. Осмислення онтологічної проблематики та функції екзистенціалу тривоги у прозовій творчості письменника 1910-х років внесе суттєві доповнення до теоретичних узагальнень про модерністську літературу, жанр роману, творчість В. Винниченка загалом, збагатить сучасне літературознавство уявленням про специфіку манери оповіді та новаторство у використанні персонажної точки зору.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційна робота виконувалася на кафедрі історії української літератури Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка з 2009 року в руслі комплексної теми «Проблеми рецептивної поетики, наратології і трансляторики в українсько-зарубіжних літературних зв'язках» (номер державної реєстрації 0105U000748). Тему роботи затверджено на

засіданні вченої ради Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка (протокол № 4 від 22 листопада 2011 року).

Мета дослідження – цілісно та ґрунтовно вивчити специфіку екзистенціалу тривоги у літературі доби модернізму на прикладі романів В. Винниченка у контексті естетичних, філософсько-теоретичних, психологічних та морально-етичних виявів авторської інтенційності, а також у формах його вираження на рівні наративної перспективи, сюжетно-композиційної та образної структур творів.

Досягнення мети передбачає вирішення таких **завдань**:

- проаналізувати базові теоретичні праці філософів-екзистенціалістів;
- обґрунтувати домінуючий характер екзистенціалу тривоги;
- з'ясувати особливості модерністського наративу у межах екзистенц-філософії;
- виявити роль екзистенційного світовідчуття як ідейно-тематичного підґрунтя творів В. Винниченка;
- визначити носіїв екзистенціалу тривоги серед персонажів творів прозаїка;
- розкрити особливості наративної перспективи та функцій екзистенціалу тривоги у ній.

Об'єкт дослідження – романи В. Винниченка «Чесність з собою», «Рівновага», «Божки», «По-свій!», «Заповіт батьків», «Хочу!», «Записки Кирпатого Мефістофеля».

Предмет дослідження – художня реалізація екзистенціалу тривоги у творах українського письменника-модерніста.

Методи дослідження. Романна творчість В. Винниченка 1910-х років розглядається у контексті розвитку української літератури кінця XIX – початку XX століття. Тому у роботі використовуються біографічний, типологічний, наратологічний, рецептивний, структурно-функціональний, описовий методи, метод екзистенціальної інтерпретації, пообразний та цілісний аналіз художнього тексту.

Теоретично-методологічну основу дисертації визначають засади філософії екзистенціалізму, обґрунтовані у працях М. Бердяєва, М. Гайдеггера, А. Камю, С. К'єркегора, Ж.-П. Сартра, П. Тілліха, К. Ясперса, а також філософсько-естетичні та культурологічні дослідження О. Больнова, Піама Гайденко, С. Левицького, Жаклін Рюс, О. Туренка, Н. Хамітова. Для здійснення аналізу романів В. Винниченка було використано науково-теоретичні і літературно-критичні дослідження Ю. Бондаренка, О. Брайка, Олени Гнідан, А. Гуляка, Тамари Гундорової, Д. Затонського, Ніли Зборовської, Марії Зубрицької, Інни Кошової, Ю. Лавріненка, Соломії Павличко, В. Панченка, Б. Пастуха, В. Пахаренка, Ніни Поляруш, М. Ткачука, Валентини Хархун, Наталії Шумило та інших дослідників. Враховуються принципи поетики, розроблені у працях Арістотеля, М. Бахтіна, Б. Успенського, І. Франка. Для з'ясування специфіки наративної модальності творів використано праці наратологів Р. Барта, Ж. Женнета, В. Тюпи, В. Шміда та ін.

Наукова новизна отриманих результатів дослідження полягає в тому, що вперше в українському літературознавстві на широкому фактичному матеріалі висвітлено екзистенціаль тривоги як літературний феномен періоду модернізму. Уперше до літературознавчого аналізу застосовано філософську концепцію екзистенційної тривоги П. Тілліха. У роботі комплексно осмислено біографічні, історико-літературні, морально-етичні, естетичні, поетикальні і національні детермінанти у творчості В. Винниченка, окреслено новаторство у моделюванні письменником художньої дійсності у річищі поетики жанру соціально-психологічного роману.

Обґрунтованість і достовірність наукових положень, висновків і рекомендацій. Положення дисертації обґрунтовані і достовірні, спираються на великий фактичний матеріал – роману творчість В. Винниченка 1910-х років. Висновки самостійні й аргументовані.

Наукове значення роботи полягає в тому, що її результати доповнюють та поглиблюють вивчення раннього українського модернізму, увиразнюють екзистенційну матрицю художньої картини світу творів В. Винниченка.

Теоретичне значення роботи полягає в узагальненні та систематизації дослідження проблем екзистенційної тривоги, що дає змогу сформувати цілісний аксіологічний підхід до питання вивчення екзистенціалів людського буття.

Практичне значення отриманих результатів. Матеріали дисертації можуть бути використані при викладанні історії української літератури кінця XIX – початку XX століття, основних та спеціальних університетських курсів, при проведенні семінарів, а також на уроках української літератури та у позакласній роботі в середній школі, для написання монографій, підручників та посібників для вищих та середніх навчальних закладів.

Особистий внесок здобувача полягає в осмисленні широкого фактичного матеріалу крізь призму новітніх методологічних теорій. Дослідження є індивідуальною роботою, її результати отримані безпосередньо дисертанткою.

Апробація результатів дисертації. Основні положення дослідження викладені у формі доповідей та виступів на конференціях: міжнародній науковій конференції «Володимир Гнатюк у контексті розвитку культури України» (Тернопіль, 2011), міжнародній науково-практичній конференції «Мова і засоби масової комунікації на сучасному історичному етапі» (Львів, 2012), міжнародній науково-практичній конференції «Роль мови та літератури у розвитку сучасного суспільства» (Одеса, 2012), міжнародній науковій конференції «Богдан Лепкий у полікультурному дискурсі України, Європи та Америки» (Тернопіль, 2012), Кримських міжнародних наукових читань академіка М. С. Самокіша «Живопис і художня література: ”поезія, яку бачать” і ”поезія, яку чують” (Леонардо да Вінчі)» (Сімферополь, 2013), міжнародній науковій конференції «Польські, білоруські, російські та українські літературні зв'язки» (Луцьк, 2013), а також на науково-методичних семінарах кафедри історії української літератури та щорічних звітних

конференціях професорсько-викладацького складу Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка (2009 – 2013).

Публікації. Основні аспекти досліджуваної проблеми висвітлено у дев'яти публікаціях, з них сім – у фахових наукових виданнях (усі статті одноосібні).

Структура наукової роботи відповідає меті та поставленим завданням і складається зі вступу, трьох розділів, які поділяються на підрозділи, висновків, списку використаної літератури, який налічує 245 позиції. Загальний обсяг роботи становить 210 сторінок, з них 187 сторінок основного тексту.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **Вступі** обґрунтовується вибір та актуальність теми, ступінь її наукового опрацювання літературознавцями, визначаються методологічні засади, формулюються мета й основні завдання дисертації, розкривається її наукова новизна, окреслюються об'єкт і предмет дослідження, вказуються форми апробації результатів дослідження та визначаються можливості їх практичного застосування, подаються відомості про структуру та обсяг роботи.

Перший розділ – **«Філософія екзистенціалізму як основа семантики художнього світу в літературі доби модернізму»** – присвячений вивченню теоретичних передумов дослідження: аналізується художньо-естетична концепція філософії екзистенціалізму, описуються філософські постулати представників екзистенц-філософії, осмислюється теоретично-методологічне обґрунтування дефініції *екзистенціал* у сучасному літературознавчому дискурсі.

У підрозділі 1.1 **«Кодифікаційні положення екзистенц-філософії»** особливу увагу зосереджено на точках дотику екзистенц-філософії до «чистої» літератури та постульовано пріоритетність літературного екзистенціалізму. У ході аналізу праць М. Бердяєва, М. Гайдеггера, А. Камю, С. К'єркегора, Ж.-П. Сартра, П. Тілліха, К. Ясперса з'ясовуються особливості художньо-філософської концепції людського існування. У роботі констатується, що проблема індивідуальності та самовираження особистості обстоювалася «коректором доби», «прабатьком європейського екзистенціалізму» С. К'єркегором, який вивів на якісно новий рівень фундаментальну величину «одиничного». Це сприяло популяризації суб'єктивності в епоху романтизму, трансформувавшись згодом у модерністську «етику індивідуалізму».

Концепти тривоги, відчаю, страху, віри, смерті, вибору, абсурду набули конституційного виміру завдяки мнемонічному повторенню у працях філософів-екзистенціалістів. Так, К. Ясперс відніс їх до кризових станів людської екзистенції, назвавши межовими ситуаціями. М. Гайдеггер ці вияви людського буття співвідносив із категорією темпоральності, надавши нового семантичного навантаження поняттю смерті, яка може стати спробою пізнання істинної свободи. Ж.-П. Сартр, визначивши пріоритетність існування над сутністю, задекларував його всеохопність та

детермінований зв'язок із відповідальністю людини за спосіб власного існування. Він висунув деякі постулати атеїстичного екзистенціалізму, вивівши на перший план можливість для людини творити себе саму без Божого втручання, як певний проект. А. Камю констатував абсурдність існування, його приреченість, неможливість уникнути і неспроможність жити в абсурді. Саме абсурдність існування віддзеркалена в українській літературі кінця XIX – початку XX століття у неможливості для персонажів творів знайти онтологічний сенс. Внутрішні монологи, потік свідомості та невластиве-пряме мовлення розкривають пошукову сутність буття героїв, які намагаються шляхом о-мовлення «знайти себе».

На українському ґрунті екзистенціалізм побутував не як цілісна філософська система, а як певний тип світогляду; він присутній у творчості Т. Шевченка, М. Гоголя, П. Куліша, В. Винниченка, В. Стуса, В. Підмогильного. Екзистенціалістські риси спостерігаємо в засадничих принципах українського кордоцентризму національного мислителя Г. Сковороди. Також до екзистенц-філософії близька «філософія серця» П. Юркевича. Українські мислителі вважали, що серце є осердям духовного мікркосму людини, джерелом її існування та самопізнання. Тому йому відводили роль онтологічного центру, де накопичувалися і переживалися різні екзистенційні стани.

Беззаперечним залишається факт, що тенденційність українського літературного процесу межі XIX – XX століття була спрямована на нові філософсько-естетичні концепції. Тому у творах українських письменників відбита екзистенційність – посилене зацікавлення проблемами та перипетіями внутрішнього світу людини у її віддаленості від зовнішнього середовища та нехтуванні усталеним світовим порядком, адже уже не було певності в тому, що все, деклароване до сьогодні у світлі істини, таким і залишилося. Ця екзистенційність згодом отримала своє концептуальне вивершення у складній філософсько-літературній системі під назвою екзистенціалізму.

У підрозділі 1.2 **«Аналіз екзистенціалів людського буття у вимірі філософсько-літературної парадигми»** проаналізовано спектр концептів екзистенц-філософії у літературознавчому метанаративі.

Література як синтетичний дискурс акумулює в собі філософські, релігійні, політичні та соціальні програми. Поява у мистецтві слова екзистенціалів людського буття – не лише наслідок того, що екзистенціалізм є філософсько-літературним метанаративом, а й відгомін буттєвого ходу. Перетворення реальності в художню структуру як основне завдання літератури має також на меті показати усі екзистенційні рівні буття. Письменники у площині художнього тексту відображають екзистенціали як невід'ємні риси у змалюванні внутрішнього світу персонажів чи ліричних героїв. Відповідно й літературознавча експлікація екзистенціалів, відтворених у художній літературі, є на часі.

Саме у цьому контексті здійснюється аналіз найновіших досліджень у руслі екзистенціалістської проблематики в белетристиці. Зауважимо, що у використанні дефініції *екзистенціал* не простежується чітка послідовність. Зустрічаються найменування: *мотив*, *екзистенціальний модус*, *екзистенціал*, *концепт*, *мегаконцепт*, *словообраз*. У літературознавчих дослідженнях спостерігається тенденція до злиття та взаємозаміни термінів *екзистенціал* і *мотив*. На часі – процес експлікації понять *екзистенційні мотиви*, *екзистенціальні модуси* та *екзистенціали*.

У підрозділі 1.3 «**Домінантний характер екзистенціалу тривоги**» окреслено філософсько-естетичні засади функціонування екзистенціалу тривоги. Вона належить до числа тих феноменів, які визначають спосіб існування людини та безпосередньо впливають на нього, є «наскрізним екзистенціалом людського буття» (Н. Хамітов). У роботі увага зосереджується на розрізненні екзистенціалів тривоги та страху на підставі аналізу джерельних праць М. Бердяєва, М. Гайдеггера, С. К'єркегора та П. Тілліха, а також досліджень Піями Гайденко, Анни Тіпсіної, О. Туренка. Аналізується феномен екзистенційної тривоги на основі поділу типів тривоги, що їх виокремив П. Тілліх і вводиться його класифікація (тривога порожнечі і відсутності сенсу, тривога провини й осуду, тривога долі і смерті) у літературознавчий аналіз тексту.

У другому розділі дисертації – «**Онтологічні виміри становлення українського модернізму**», який складається із двох підрозділів, розкривається проблема функціонування спектру екзистенціалів людського буття у художньому просторі модернізму. Окрему увагу зосереджено на з'ясуванні функцій екзистенційності у творчості В. Винниченка 1910-х років.

Підрозділ 2.1 «**Екзистенційно-рефлексійний характер літератури кінця XIX – початку XX століття**» присвячено вивченню онтологічної проблематики раннього українського модернізму. З'ясовано, що в означений період літературний процес творився, керуючись двома тенденціями: орієнтацією на європейський канон та тісним зв'язком із національними традиціями. У цьому відбито діалектику традицій (літературна норма белетристики XIX століття) і новаторства (оновлення жанрових структур, тематичних обріїв, манери ведення оповіді у західноєвропейській модерністській літературі). Акцентується важливість суб'єктивізації письма, що стала у модерністському метадискурсі домінантною. Нові літературні техніки були спрямовані на вирішення основного онтологічного питання: в чому сенс існування?

Філософська течія екзистенціалізму набула свого оформлення у мистецтві слова українських письменників, порушуючи характерні для модернізму проблеми самотності людини у чужому світі, існування Бога, переживання невиліковної туги, тривоги і страху, зневіри у майбутньому та відчаю, ентропії етичних начал, сенсовтрати та неможливості самоідентифікуватися як цілісне індивідуальне «Я».

Гостре відчуття сенсовтрати посилювало трагізм існування людини кінця XIX – початку XX

століття, надаючи йому рис надламаності, амбівалентності і невизначеності. Тому своїм загальнолюдським та всеохопним характером методологія екзистенц-філософії слугує основою для дослідження екзистенціалу тривоги у модерністській творчості В. Винниченка.

Отже, риси екзистенціалізму властиві українській літературі доби помежів'я, як і будь-якій європейській, бо українську літературу не варто і неможливо розглядати відірвано від світового літературного процесу. Індивідуальне буття людини є складовою колективного, і всі вияви суспільного філогенезу своїм корінням сягають внутрішньої організації особистості, її онтогенезу. Тому з питаннями аналізу екзистенцій персонажів художніх творів пов'язане питання культурного життя самої нації. І в багатьох випадках саме воно визначає тип мислення і модус розгортання внутрішнього буття тих, хто цю націю формує.

У підрозділі 2.2 **«Екзистенційне світовідчуття як ідейно-тематичне підґрунтя творів В. Винниченка»** простежується філософсько-естетичний контекст творчості письменника 1910-х років. Якісно новий аналіз спадщини В. Винниченка як класичного представника українського модернізму і презентанта широкої палітри онтологічної проблематики став можливим саме завдяки положенням філософії екзистенціалізму. Ірраціональний «надмір» знань про людину та її буття втілений В. Винниченком не лише у художній формі, а й в етико-філософському трактаті. Принцип узгодження (від лат. *Concordia* – погодження, згода) з самим собою письменник сформулював в останній період творчості, трансформувачи в ньому свій власний досвід, концепції видатних філософів та рефлексію від прочитаних творів інших митців у праці «Конкордизм. Система будування щастя» (1938 – 1948); окремі його риси простежуються ще в «Чесності з собою», «Дисгармонії», «Рівновазі» та інших творах. Усі тотальні нещастя ХХ століття – війни, тоталітаризм, диктатури, розпуста, наркоманія, алкоголізм, на думку В. Винниченка, є наслідками страшної хвороби – дискордизму.

Експериментаторсько-антропологічний діапазон В. Винниченка 1910-х років, що налічує сім соціально-психологічних романів, окреслив такі проблемно-тематичні площини: двобій воль «сильних» і «слабких» (Мирон і Тарас Щербина у «Чесності з собою», Аркадій і Адольф, Аркадій і Хома у «Рівновазі», Михайлюк і Соня, Михайлюк і Сосницький у «Записках Кирпатого Мефістофеля», Лі Баранова й Андрій Халепа у романі «Хочу!»); гіперболізація та загострення відчуття самотності (на прикладі образів Мирона Купченка, Якова Михайлюка, Вадима Стельмашенка); симфонія гріха та провини (відтворена в образах Тоні і Данька Заболотька); семантика лімінальності «ідейних» персонажів – Петра Заболотька, Якова Михайлюка, Андрія Халепи, Вадима Стельмашенка, Тані Кононенко.

Героям аналізованих творів притаманний психологічний ескапізм. Одні із них зупиняють процес внутрішньої втечі від світу і себе самих, а інші тим самим ще більше посилюють відчуття тривоги. Тривога разом з іншими екзистенційно-психологічними та екзистенційно-фізичними

станами (туга, «муть», «буйство», «казкування» на ніч, нудьга, відчай) відображають широку палітру почуттів і переживань персонажів. Та всі вони рефлексують з приводу того, що їм доводиться переживати, відчувати, бачити чи чути. Їхні розмірковування перетворилися на неоднозначні, спірні погляди на життя, на окремі світоглядні концепції – «чесності з собою», «рівноваги», «нічогонепочування», «шлунку і душі», народження дитини від «свідомої» жінки тощо.

Антропоцентризм В. Винниченка вдало поєднував із екстремальними ситуаціями («межевими ситуаціями», за К. Ясперсом), у які він ставив своїх персонажів. Моделювання художньої дійсності такого плану передбачало залучення іронії, власних рефлексій, гри з читачем. В. Винниченко увів тип «героя, який грається» (Тамара Гундорова). Ігрове ставлення до власного життя, життя інших яскраво проілюстроване у романах «Записки Кирпатого Мефістофеля» (образ адвоката Михайлюка), «Чесність з собою» (образ Мирона Купченка), «Заповіт батьків» (образ Сані Гарбузенкової), «Рівновага» (образи Хоми та Мері), «Божки», «По-свій!» (образ Вадима Стельмашенка), «Хочу!» (образ Лі Баранової).

Герої романів перебувають у ситуації вибору. Концепт роздоріжжя адекватно характеризує аналізовані твори В. Винниченка. У «Заповіті батьків» персонаж Петро Заболотько стоїть перед вибором: допомогти Тоні чи продовжити своє життя із походами до дому Гарбузенкових. Вадим Стельмашенко із діалогії «По-свій!» – «Божки» вирішує дилему: виявити справжні почуття, що розривають його із середини чи далі відстоювати і намагатися не зраджувати «нічогонепочуванню». Батьківство як відповідь за вчинки, як обв'язок чи вимріяне кохання – крайнощі вибору для персонажа «Записок Кирпатого Мефістофеля» Якова Михайлюка. На роздоріжжі «живуть» усі емігранти з роману «Рівновага», кожного дня намагаючись знайти кусок хліба і вирішуючи, як вижити. У романі «Хочу!» Андрій Халєпа робить спробу вибору на користь смерті, відмовляючись від абсурдного, «машинального» існування. Болюче і найнеобхідніше «або» стає основою життя героїв творів.

Персонажі рефлексують з приводу концепту відсутності. Відчуття відсутності Бога та сенсу існування інспірує спосіб їх екзистенції. Це виражається добровільним внутрішнім «ув'язненням», «втечею від людей» (Хома із «Рівноваги»), самоприниженням (Данько із «Заповіту батьків»), певною самопожертвою і непереборним бажанням врятувати когось, хто застряг у життєвому «болоті», (Таня у романі «Рівновага», Петро Заболотько у романі «Заповіт батьків»), бажанням вбити будь-які прихильні почуття до себе (Вадим Стельмашенко із діалогії «Божки» – «По-свій!»), пошуками свого кохання (Михайлюк з роману «Записки Кирпатого Мефістофеля»), спробою соціального перевороту (Мирон Купченко у «Чесності з собою», Андрій Халєпа у романі «Хочу!»).

Отже, модерністська література кінця XIX – початку XX століття своїм наближенням до

світових тенденцій (рецепцією екзистенційного світовідчуття і передчуттям появи сформованого філософського річища екзистенціалізму) «руйнувала» метанаратив минулого, осмислюючи по-своєму запозичене нове. В. Винниченко став тим письменником, який у своєрідний спосіб поєднував традиційне і новаторське, намагаючись якнайближче дійти до межі європейського. Тому у тканину його текстів проникають кодифікаційні категорії екзистенціалізму – тривога, страх, відчай, нудьга та ін.

У третьому розділі – **«Екзистенціал тривоги у творчості Володимира Винниченка»** – систематизуються конкретні вияви екзистенційної тривоги, з'ясовується специфіка типів тривоги, окреслюються ідейно-естетичні доміанти прозової творчості письменника 1910-х років, досліджуються окремі сюжетно-композиційні особливості романів, здійснюється пообразний аналіз, експлікується нарративна модальність творів В. Винниченка.

У підрозділі 3.1 **«Носії екзистенціалу тривоги в персонажній палітрі творів письменника»** аналізуються образна система творів В. Винниченка, особливості моделювання характерів та конструювання колізій. Особлива увага зосереджена на функціонуванні типів тривоги у внутрішньому світі персонажів.

У зображенні характерів В. Винниченко був далеким від ідеалізації, нехтуючи таким змалюванням, яке б позиціонувало персонажа як «героя» чи «святого». У цьому сенсі у його творах зникає чорно-білий вимір у групуванні персонажів на позитивних та негативних. Письменник утвердив тип емоційно та інтелектуально наснаженого героя-інтелігента із спектром різноманітних рис характеру.

В образній палітрі романів В. Винниченка 1910-х років вражає масштабність авторських узагальнень щодо психологічних спостережень та експериментів. Персонажі творів нудьгують, почувають себе самотніми, інколи – зайвими. Водночас вони володіють життєствердним світовідчуттям, яке постулюється їхніми ідеями – «чесністю з собою» Мирона Купченка, «отворченням праці» Андрія Халепи, вибором свідомої жінки для створення сім'ї Якова Михайлюка, «нічогонепочуванням» Вадима Стельмашенка, заснування профспілок для проституток Петра Заболотька.

В. Винниченко вдається до використання архетипних образів (Доброї Матері), образів біблійно-символічного коду (Хоми, Іосифа), модифікує «вічний образ» Мефістотеля, звертається до різноманітних алюзій і публіцистичного обрамлення романів. Основні конфлікти він засновує на фундаменті конфліктів ідей. Тому монтаж окремих сегментів у єдиний композиційний центр часто прив'язаний до певного персонажа. Наратор презентує персонажів без передісторій, вступних розповідей, називаючи відразу їх імена.

Літературознавчий аналіз доводить, що надламана свідомість персонажів творів віддзеркалює весь драматизм їхнього буття. Вони є трагічними та іронічними типами одночасно,

страждають від надміру екзистенційного досвіду, але забути пережитого не можуть. Так виникає тривога з приводу втрати інтересу до життя – тривога відсутності сенсу існування, що загрожує буттю героїв і спонукає їх шукати новий сенс або ж відмовитися від існування як такого. Цей тип екзистенційної тривоги переживають Мирон Купченко, Тарас Щербина («Чесність з собою») Шурка, Мері, Хома («Рівновага»), Вадим Стельмашенко, Тепа Робацька, Юрій Микульський, Никодим Стельмашенко («Божки», «По-свій!») Петро Заболотько, Данько, родина Гарбузенкових («Заповіт батьків») Андрій Халепа («Хочу!») Яків Михайлюк («Записки Кирпатого Мефістофеля»). Екзистенційна тривога вини й осуду притаманна Тоні, Данькові («Заповіт батьків»), долі і смерті – Андрію Халепі («Хочу!»), Аркадію, Мері («Рівновага»).

Отже, у прозових творах 1910-х років В. Винниченко моделював образ інтелектуального інтелігента-шукача сенсу існування, сповненого екзистенційною тривоною. Серед авторських образів важливо виділити два підтипи: сильна людина з власною ідеєю, експериментатор (Мирон Купченко, Яків Михайлюк, Вадим Стельмашенко, Хома, Мері) та їхні об'єкти, слабкі персони із психосоматичними захворюваннями, метафорично маркованими письменником як «сизі сні», «муть», «вата», «мотор» (Шурка, Тарас Щербина, Юрій Микульський, Данько Заболотько). Окремо змодельовані персонажі із власними ідеями та слабким характером, які зазнають певної еволюції упродовж твору (Петро Заболотько, Андрій Халепа).

У підрозділі 3.2 **«Екзистенціаль тривоги у наративній перспективі романів прозаїка»** досліджується специфіка сюжетно-композиційних особливостей творів, її обумовленість нарративним планом. Особливу увагу зосереджено на функції екзистенціалу тривоги для конструювання нарративу.

Автори-модерністи здебільшого відмовилися від популярного у реалізмі всезнання гетеродієгетичного наратора й активно використовували персонажну точку зору. Завдяки можливості «входження» наратора у свідомість героїв виринули на поверхню тривога, відчай, зневіра, радість, віра, надія та інші екзистенційні стани.

У творах В. Винниченка показовою є концепція поділу наративного поля тексту на окремі композиційні одиниці – епізоди. Характер побудови ланцюга епізодів підпорядкований єдиній естетичній меті – збереженню сюжетної інтриги. Тому цілісну нарративну перспективу слід розглядати через аналіз кожного наративного сегмента твору, зберігаючи авторське членування тексту, у якому закодовані зміни, що зумовлюють нарацію. Здійснення «крокового» аналізу мікронаративного рівня із збереженням меж авторського членування текстів творів на окремі частини дозволило оформити результати спостережень у єдине синтетичне ціле.

В. Винниченко застосовував оптику змінної фокалізації, увиразнивши тим самим складну і завуальовану картину внутрішнього світу персонажів. Право на різноголосся поглядів, на можливість варіативності і на визнання різних точок зору виражаються у такий характерний для

модернізму спосіб. Також це засвідчує відсутність ідеалізації у моделюванні характерів прозаїком, що дозволяє читачеві бути співучасником і самому віддавати перевагу певним перспективам. Твори прозаїка характеризуються інтегральністю, яка поєднує різні кути зору – нараторіального, персонажні, абстрактного і конкретного авторів. Зміна нейтральної фокалізації на внутрішню «дозволила» персонажам говорити «самим за себе» і досліджувати екзистенціаль тривоги, який найбільше фігурує у внутрішній фокалізації.

Характерною особливістю творів є презентація персонажів «тут-і-зараз», без жодних передісторій та ремарок. Лише в окремих випадках, де цього вимагатиме сюжет, використані часові зміщення: пролепсиси та аналепсиси, що значно розширюють семантичне поле романів. Це уможливило появу інтрадієгетичного гомодієгетичного наратора, який презентує свої спогади чи плани на майбутнє. Він пріоритетний і в метадієгетичних наративах, умонтованих автором в основну наративну канву творів.

У розповідь екстрадієгетичного гетеродієгетичного наратора вмонтовується оповідь інтрадієгетичних нараторів (Адольф та Мері у «Рівноазі», Вадим Стельмашенко у романах «По-свій!» і «Божки», Петро Заболотько у «Заповіті батьків»). У завершальному романі цього періоду «Записках Кирпатого Мефістофеля» функціонує інтрадієгетичний гомодієгетичний наратор, який з'являвся перед тим у «сибірській історії» (метадієгетичному наративі) із романів «По-свій!» та «Божки». Гомодієгетичний наратив характеризується активним залученням наратора. Певні аспекти естетичної прагматики вдалося висвітлити у прокладеному «читацькому маршруті» – описі наративно-читацької взаємодії.

Поліфонічність розповіді у творах В. Винниченка зумовлена використанням автором двоголосих образів, якими виступають Яків Михайлюк та Вадим Стельмашенко. Вони витворюють наратив і контрнاراتив, звертаючись до самих себе, аналізуючи свої вчинки і міркування, заперечуючи та схвалюючи власні погляди.

Нарація «з-за» плеча, почергове наведення камери, нарація-підслуховування/підглядання, розповідь свідка, «просторове прикріплення» до окремого персонажа, «стенографічний протокольний запис», повторне розповідання, наративні включання, самозвертання наратора, техніка кіномонтажу – усі ці наративні прийоми зумовили особливу архітектуру творів ранньої романістики В. Винниченка. Своєрідність її полягає в оформленні ланцюга епізодів буття персонажів у певних кризових станах (межових ситуаціях). У семантичному плані – це часто повернення чи перехід (переїзд). Так, основою структури роману «Чесність з собою» є переїзд Мирона Купченка у нове місто та пропагування там своїх ідей; у романах «По-свій!» і «Божки» – повернення із заслання; у романі «Хочу!» – повернення на батьківщину.

Вагому роль у сюжетно-композиційній організації творів відіграє ітеративна нарація, до якої автор систематично звертається. Вона пришвидшує темп розповіді, передає фрагментарність

плину часу, розмикає часові межі, створюючи темпоральну ілюзію багатоденного часо-просторового континууму. Характерною особливістю романів митця є така побудова наративної перспективи: розлогий опис короткого відрізка історії, одноразова чи кількаразова ітерація, переломна подія, швидкий фінал. У часовому плані історія романів триває півроку чи один рік.

Автор використовував прийоми «цитованих листів», вплітання у тканину твору «епістолярних відрізків» (роман «Хочу!») та сюжетно-наративних вставок («сибірська історія» у романах «По-свій!» та «Божки»). Застосування цитованого вставного дискурсу передбачає монтажний тип розповіді та моделювання «мереживної» композиції.

Отже, завдяки заміні простої описовості на проникнення у внутрішній світ персонажів, у свідомість «доступними» стали їхні екзистенційні стани і тривога зокрема. Метадієгетичні наративи увиразнили психологізм оповіді та уможливили експлікацію екзистенціалу тривоги, яка здебільшого залишена «осторонь» слів наратора і виявляється у перспективі внутрішніх фокалізацій. Безпосередньо пережита екзистенційна тривога о-мовлюється інтрадієгетичним гомодієгетичним чи автодієгетичним нараторами; а те, що переживають в дієгезисі інші актанти – екстрадієгетичним гетеродієгетичним наратором.

Висновки репрезентують узагальнені результати дослідження.

Аналіз науково-філософських та художніх праць представників екзистенціалізму довів, що їхні експлікація та естетичне опрацювання полісемантичної людської природи відбувалася завжди на межі: літератури і філософії, атеїстичного і релігійного світоглядів. Екзистенціалізм вирізняється своїм геокультурним статусом, оскільки історично сформувався у різних національних площинах – німецькій (К. Ясперс, М. Гайдеггер), французькій (Ж.-П. Сартр, А. Камю), іспанській (М. Унамуно, Х. Ортега-і-Гассет), італійській (Н. Аббаньяно), російській (Л. Шестов, М. Бердяєв). Прикметним є той факт, що ця світоглядна система сформувалася у працях данського мислителя С. К'єркегора за століття до того, як набула офіційного статусу філософського напрямку. Серед українських філософських концепцій з екзистенц-філософією споріднені «філософія серця» П. Юркевича, «кордоцентризм» Г. Сковороди та «конкордизм» В. Винниченка.

Філософія європейських мислителів, взявши основоположний вектор антропоцентризму, пішла далі за «філософію життя» і об'єктом своїх розмислів обрала весь широкий спектр проблем людського існування. Так, С. К'єркегор увів та обґрунтував саме поняття «екзистенція», осмислив проблеми відчаю, гріховної чуттєвості, віри, індивідуального богошукання та задекларував неможливість осягнення істини людиною без Бога. Окрім того, він виділив пріоритет «одиничного», що заклало підвалини модерністського індивідуалізму. К. Ясперс значно розширив потрактування екзистенції, ввівши поняття «межової ситуації» та «справжньої комунікації». М. Гайдеггер долучив до вивчення буття категорію темпоральності і концепт часу, що спонукало

по-іншому подивитися на проблему смерті. Ж.-П. Сартр констатував існування без Бога та необхідність людині бути відповідальною за власні вчинки і творити себе саму. А. Камю задекларував абсурдність існування і категорію бунту.

Специфічний український екзистенційний умонастрій засвідчив багато положень світової онтологічної тенденційності. Водночас його характерною рисою є поєднання екзистенційної проблематики із національною. Це зумовлено довгими роками залежності українського народу, відсутністю державності і приналежністю у певні історичні епохи до різних територій, культур, а відтак – і світоглядів. Тому тут завжди відчутне намагання подолати національні комплекси («меншовартості», «злопомсти»). Загально визнаними представниками екзистенційного художнього мислення в українській літературі є Т. Шевченко, В. Стус, В. Підмогильний, В. Домонтович та ін.

Доробок В. Винниченка також кваліфікують як екзистенційний, тобто такий, що присвячений осмисленню людських екзистенційних станів, окрім того, йому належить філософська праця «Конкордизм. Система будування щастя», написана в останній період творчості на основі власних спостережень та узагальнень. Зацікавлення письменника проблемами буття людини інспірує розглядати його творчість, послуговуючись положеннями філософії екзистенціалізму.

Творчість В. Винниченка є яскравим спалахом в естетиці модернізму. Вона найбільше наближала до європейського контексту, викликаючи читацький резонанс і започатковуючи новий тип мислення. Неприйнятні для народництва дискурси еротики, душевної оголеності, переосмислення та ентропії етичних начал знайшли своє відображення у творах письменника. Занурення В. Винниченка у глибини психології власних персонажів, майстерне моделювання ним внутрішніх переживань та конфліктів дозволили виділити у свідомості персонажів авторські рефлексії.

Експлікація введеного М. Гайдеггером поняття *екзистенціалу* останніми роками захопила українське літературознавство. В цьому процесі помітними є дві тенденції: 1) довільне використання дефініції «екзистенціал» (поруч із цим терміном часто вживають: концепт, мегаконцепт, словообраз, мотив, екзистенціальний модус); 2) малодослідженість, майже цілковиту нерозробленість проблеми екзистенційної тривоги.

Розмежування тривоги і страху веде свій початок ще від С. К'єркегора, який на означення цих екзистенціалів використовував терміни: *Angst* і *Furcht*. На жаль, в українській та російській мовах немає адекватного відповідника цим поняттям, тому в перекладах завжди використовується категорія *страх*. Склалася культурно-лінгвістична традиція ототожнювати страх із боязню певного об'єкта, чогось визначеного, а тривогу – із боязню невідомого. Найпослідовніше і найаргументованіше концепція екзистенційної тривоги представлена у П. Тілліха, який виокремив

її серед невротичної і паталогічної тривоги, надавши їй самостійного статусу. Ця диференціація дозволяє говорити про тривогу саме як про екзистенціал людського буття. Поділ екзистенційної тривоги у П. Тілліха передбачає виокремлення трьох типів: тривоги долі і смерті, тривоги порожнечі і відсутності сенсу існування, тривоги вини й осуду. Параметри цього категорійного апарату розкриваються на прикладах із романів В. Винниченка «Чесність з собою», «Рівновага», «Божки», «По-свій!», «Заповіт батьків», «Хочу!», «Записки Кирпатого Мефістофеля».

У романній творчості В. Винниченка 1910-х років яскраво вираженим є відхід від загального літературного стандарту та однолінійності у зображенні героя, водночас змодельовані характери дуже схожі. Письменник розширив діапазон переживань і почуттів героїв до «критичної» межі, за якою не приховувалися осциляція і нівелювання традиційних етично-моральних догм і загострювалися онтологічні проблеми. Таким чином, тривогу відсутності сенсу існування переживають Мирон Купченко, Тарас Щербина («Чесність з собою»), Шурка, Мері, Хома («Рівновага»), Вадим Стельмашенко, Тепа Рibaцька, Юрій Микульський, Никодим Стельмашенко («Божки», «По-свій!»), Петро Заболотько, Данько, родина Гарбузенкових («Заповіт батьків»), Андрій Халєпа («Хочу!»), Яків Михайлюк («Записки Кирпатого Мефістофеля»). Екзистенційна тривога вини й осуду притаманна Тоні, Данькові («Заповіт батьків»), тривога долі і смерті – Андрію Халєпі («Хочу!»), Мері, Аркадію («Рівновага»).

Проблема екзистенційної тривоги відбита і в наративній перспективі творів В. Винниченка. Твори охоплюють малі часові відрізки – від півроку до одного року, і зосереджені на передачі усієї палітри екзистенційного світовідчуття героїв, а не на дескрипції якнайбільшої часової дистанції. Розповідна стратегія характеризується використанням екстрадієгетичного наратора. Лише у «Записках Кирпатого Мефістофеля» він змінюється на автодієгетичного. В інших творах спостерігається симптоматичне звертання до цитованої нарації (листи, записки, щоденник), а відтак – до заміни інтрадієгетичного наратора. Важливим є використання внутрішньої фокалізації персонажів, яка дуже часто виступає провідною. Саме завдяки персонажній фокалізації виявляється екзистенційна тривога героїв романів митця.

Апробація модерністських наративних технік звелася до застосування таких прийомів: нарації «з-за» плеча, почергового наведення камери, нарації-підслуховування/підглядання, розповіді свідка, «просторового прикріплення» до окремого персонажа, «стенографічного протокольного запису», повторного розповідання, анонсування, наративних включань, самозвертання наратора, калейдоскопічної зміни планів, цитованого наративу, техніки кіномонтажу, ітеративної нарації, яка виконує функцію пришвидшення темпу розповідання та створення темпоральної ілюзії.

Рефлексивність персонажів у романах «Чесність з собою», «Рівновага», «По-свій!», «Божки», «Заповіт батьків», «Хочу!», «Записки Кирпатого Мефістофеля» спричинила оновлення

розповідної стратегії, зумовила розгортання нових нарративних перспектив. Внутрішня фокалізація (персонажна перспектива) стала основою для пізнання психології героїв. Екзистенційна тривога завдяки активному залученню внутрішнього мовлення, невласне-прямого мовлення, потоку свідомості, перцептивного, оцінного і фразеологічного планів точки зору забезпечила розуміння концептуальності мислення В. Винниченка як представника українського модернізму.

Художній стиль В. Винниченка характеризується глибокою іронічністю, філософічністю мислення, публіцистичністю, образною діалектичністю, інтелектуалізмом, морально-етичним експериментуванням. Естетичні пошуки письменника засвідчують масштабність його таланту. Системно-цілісне бачення загальнолюдських проблем та визнана винниченківська «європейськість» найточніше характеризують індивідуальну манеру митця. Поєднавши у собі національні традиції та найновіші здобутки європейських літератур, він витворив дискурс людини межі ХІХ – ХХ століття, передавши усю складну і багатогранну палітру її внутрішнього світу та здійснивши глибоке психологічне переосмислення онтологічних проблем.

Основні положення дисертації викладені у таких публікаціях:

1. Луцишин І. Страх як спосіб онтологічного самообману у п'єсі Володимира Винниченка «Гріх» / Іванна Луцишин // Наукові записки ТНПУ ім. В. Гнатюка. Серія: Літературознавство / за ред. д. ф. н., проф. М. Ткачука. – Тернопіль: ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2011. – Вип. 31– С. 187 - 195.
2. Луцишин І. Концепція провини в модерністській естетиці Володимира Винниченка / Іванна Луцишин // Наукові записки ТНПУ ім. В. Гнатюка. Серія: Літературознавство / За ред. д. ф. н., проф. М. Ткачука. – Тернопіль: ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2011. – Вип. 32. – С. 146 - 150.
3. Луцишин І. Процес взаємодії оповідача і читача у романі В. Винниченка «Записки Кирпатого Мефістофеля» / Іванна Луцишин // *Studia methodologica.* / [уклад. Папуша І. В.] – Випуск 33. – Тернопіль: Редакційно-видавничий відділ ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2011. – С. 115 - 119.
4. Луцишин І. Нараторіальна точка зору у повісті Володимира Винниченка «На той бік» / Іванна Луцишин // Наукові записки ТНПУ ім. В. Гнатюка. Серія: Літературознавство / за ред. д. ф. н., проф. М. Ткачука. – Тернопіль: ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2012. – Вип. 35. – С. 127 - 135.
5. Луцишин І. Екзистенціали тривоги в дискурсі роману «Заповіт батьків» Володимира Винниченка / Іванна Луцишин // Наукові записки ТНПУ ім. В. Гнатюка. Сер.: Літературознавство / за ред. д. ф. н., проф. М. Ткачука. – Тернопіль: ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2012. — Вип. 36. – С. 163 - 169.
6. Луцишин І. Д. Живопис як спосіб онтологічного самоутвердження персонажів у творчості Володимира Винниченка / І. Д. Луцишин // Вопросы русской литературы: Межвузовский научный сборник / за ред. д. ф. н., проф. В. Казаріна. – Выпуск 25 (82). – Симферополь: Крымский Архив, 2013. – С. 107 - 117.

7. Луцишин І. Д. Тип нудьгуючого інтелігента у романній творчості В. Винниченка 1910-х років / І. Д. Луцишин // Науковий вісник Східноєвропейського національного університету ім. Лесі Українки. Філологічні науки. Серія: Літературознавство. – 2013. – № 3 (252). – С. 83 - 88.

Додаткові публікації:

1. Луцишин І. Екзистенціали тривоги і свободи у романах В. Винниченка «Божки» та «По-свій!» / Іванна Луцишин // Роль мови та літератури у розвитку сучасного суспільства: Міжнародна науково-практична конференція, м. Одеса, 24-25 лютого 2012 року. – Одеса: Південноукраїнська організація «Центр філологічних досліджень», 2012. – С. 60 - 63.

2. Луцишин І. Д. Екзистенційний характер літератури fin de siècle (теоретичний аспект) / Іванна Дмитрівна Луцишин // Мова і засоби масової комунікації на сучасному історичному етапі: Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, м. Львів, 20-21 квітня 2012 року. – Львів: ГО «Наукова філологічна організація «Логос», 2012. – С. 33 - 37.

АНОТАЦІЯ

Луцишин І. Д. Екзистенціал тривоги як літературний феномен у наративі модернізму (на матеріалі творчості Володимира Винниченка). – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук за спеціальністю 10.01.01 – українська література. – Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка Міністерства освіти і науки України. – Тернопіль, 2013.

Дисертаційна робота присвячена дослідженню малорозробленої проблеми екзистенційної тривоги в українській літературі кінця XIX – початку XX століття на матеріалі творів В. Винниченка 1910-х років. На основі праць М. Бердяєва, М. Гайдеггера, А. Камю, С. К'єркегора, Ж.-П. Сартра, П. Тілліха, К. Ясперса з'ясовуються філософсько-естетичні засади екзистенціалізму, окремі положення якого є культурно-естетичним підґрунтям творчості письменника. У роботі проаналізовано ідейно-естетичні пошуки В. Винниченка в антропологічній проблематиці, з'ясовано значення його творчості у метадискурсі раннього українського модернізму. У дослідженні експліковано теоретичні аспекти екзистенціалів людського буття, окреслено домінуючий характер тривоги. Художній дискурс творів В. Винниченка проаналізовано у світлі нараторології, рецептивної естетики, сюжетно-композиційної структури, цілісного аналізу образної системи.

Ключові слова: внутрішня фокалізація, екзистенціал, екзистенціалізм, іронія, модернізм, наратор, поліфонічність, трагізм, тривога, читач.

АННОТАЦИЯ

Луцишин И. Д. Экзистенциал тревоги как литературный феномен в нарративе модернизма (на материале творчества Владимира Винниченко). – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата филологических наук по специальности 10.01.01 – украинская литература. – Тернопольский национальный педагогический университет имени Владимира Гнатюка Министерства образования и науки Украины. – Тернополь, 2013.

Диссертационная работа посвящена исследованию малоразработанной проблемы экзистенциальной тревоги в украинской литературе конца XIX – начала XX века на материале произведений В. Винниченко 1910-х годов. На основе трудов М. Бердяева, М. Гайдеггера, А. Камю, С. Керкегора, Ж.-П. Сартра, П. Тиллиха, К. Ясперса определяются философско-эстетические принципы экзистенциализма, отдельные принципы которого являются культурно-эстетической почвой творчества писателя. В работе проанализированы идейно-эстетические поиски писателя в антропологической проблематике, выяснено значение его творчества в метадискурсе раннего украинского модернизма. В исследовании эксплицированы теоретические аспекты экзистенциалов человеческого бытия, очерчен доминантный характер тревоги. Художественный дискурс произведений В. Винниченко проанализирован в свете нарратологии, рецептивной эстетики, сюжетно-композиционной структуры, целостного анализа образной системы произведений.

Ключевые слова: *внутренняя фокализация, экзистенциал, экзистенциализм, ирония, модернизм, нарратор, полифония, трагизм, тревога, читатель.*

ANNOTATION

Lutsyshyn I. D. The Existential Category of Anxiety as a Literary Phenomenon in the Narrative of Modernism (based on the novels by Volodymyr Vynnychenko). – Manuscript.

A thesis for the Scholarly Degree of Candidate of Philology in Speciality 10.01.01 – Ukrainian Literature. – Ternopil Volodymyr Hnatiuk National Pedagogical University, Ministry of Education and Science of Ukraine. – Ternopil, 2013.

The thesis focuses on the study of the existential category of anxiety in the Ukrainian literature of the late 19th – the early 20th century which has been insufficiently investigated. The research is based on the novels by Volodymyr Vynnychenko of the 1910th. The philosophical and aesthetic principles of existentialism are outlined in the fundamental works of M. Berdyaev, M. Heidegger, A. Camus, S. Kierkegaard, J. P. Sartre, P. Tilih, K. Jaspers. Some of their views moulded the cultural and aesthetic basis of Vynnychenko's novels. In Ukraine the existential ideas can be traced back in the works of H. Skovoroda and P. Yurkevych The search for the sense of existence and the theory of the human

happiness was reflected in the philosophical and ethic ideas of Volodymyr Vynnychenko, which were outlined in his literary works and the philosophical treatise “Concordism. The System of the Formation of Happiness”.

V. Vynnychenko’s ideological and aesthetic search for anthropological problems has been analyzed in the thesis. The artistic value of his creative activity in the metadiscourse of the early Ukrainian modernism has been explicated. The importance of the connection between writer’s works and the European literary process is underlined. In his social and psychological novels of the 1910th Volodymyr Vynnychenko focused the paramount attention on portraying characters’ internal world and their experiences. The transformation of existential ideas in literary works of the late 19th – the early 20th has been brightly fulfilled in the conception of existential anxiety, inherent to the man of this time. Therefore P. Tilih’s philosophical concept of anxiety has been applied in the literary analysis.

The theoretical aspects of the human existence have been explicated in this investigation and the dominant character of the existential category of anxiety has been elucidated. The functions of the category of anxiety are investigated and the variations of this existential category (such as the anxiety of the absence of the sense, the anxiety of the guilt and conviction, the anxiety of the fate and death) are systematized in the poetics of social and psychological novels by Volodymyr Vynnychenko of the 1910th.

The artistic discourse of Vynnychenko’s novels has been analyzed from the point of view of the narratology, the receptive aesthetic, plot and composition structure and the integral analysis of the system of images. The predominant stylistic devices such as announcing, narrator’s selfappealing, retrospect and prospect view, cinema montage, quoted narration, "spatial attaching" to the separate personage and others underline the existential matrix of the early novels by Volodymyr Vynnychenko.

Key words: anxiety, existential category, existentialism, internal focalization, irony, modernism, narrator, polyphony, reader, tragedy situation.

Підписано до друку 27.06.2013 р.

Формат 60x84/16.

Папір друк. Друк офсетний.

Ум. друк. арк. 0,9. Обл.-вид. арк. 0,9.

Наклад 100 прим. Зам. № 06/13/1-6

Віддруковано у видавничому центрі "Вектор"

46018, м. Тернопіль, вул. Кривоноса, 2б,

Тел. 8 (0352) 40-08-12

8 (0352) 40-00-63

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до державного реєстру видавців, виготівників
і розповсюджувачів видавничої продукції
серія ТР № 46 від 07 березня 2013р.
ФО Осадца Ю.В.